

УДК 37.034

DOI <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.1.18>

Опольська Марина Вікторівна,

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Університету економіки і підприємства
orcid.org/0000-0002-4777-3487
opolmarie@gmail.com*

Челомбітько Тетяна Валеріївна,

*кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри профільної підготовки
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна, Навчально-науковий інститут міжнародної освіти
orcid.org/0000-0002-5742-8206
t.chelombitko@karazin.ua*

Міршук Олексій Євгенович,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
начальник кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Національної академії Національної гвардії України
orcid.org/0000-0003-1871-5453
mirshuk23@ukr.net*

Лютко Наталія Віталіївна,

*кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та соціально-гуманітарних наук
Хмельницького національного університету
orcid.org/0000-0002-8792-5035
liutkon@khnmu.edu.ua*

Козаченко Світлана Миколаївна,

*кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри міжнародної комунікації та політології
Хмельницького національного університету
orcid.org/0000-0003-1459-202X
kozachenko_sm@ukr.net*

ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ СУЧАСНОЇ ПАРАДИГМИ ОСВІТИ

У статті розглядаються філософські основи сучасної парадигми освіти. Розглянуто основні трактування понять «парадигма» та «парадигма освіти» вченими філософами та педагогами. Визначено, що парадигма – це сукупність наукових надбань, зокрема теорій, концепцій, методів, які були розроблені та впроваджені в конкретній області досліджень в певний історичний період розвитку. Обґрунтовано, що освіта сьогодення повинна бути направлена на розвиток особистості як окремої індивідуальності, так і людства в цілому. Зазначено, що сучасна освітня парадигма – це певний стандарт, в якому прописані різні концепції, які втілюються науковцями на практиці. З'ясовано, що формування парадигми сучасної освіти відбувається під впливом сучасного розвитку науки і техніки, на основі того, що освіта підпорядковується сучасним вимогам суспільства. Зроблено акцент на духовній, культурній, компетентній та гуманній особистості, яка в поєднанні з науково-технічним прогресом забезпечить сучасний розвиток нашої держави на економічному та європейському рівнях. Дійшли висновку, що поєднання системного, синергетичного, культурологічного, аксіологічного, антропологічного, ресурсного, особистісно-діяльнісного, гуманістичного, компетентнісного

та студентоцентрованого підходів в системі сучасної освіти забезпечить розвиток та формування сучасного фахівця, який буде здатен швидко та якісно інтегруватися в європейський простір. Вважаємо, що поєднання саме цих підходів в єдину концепцію освіти дозволить забезпечити: наукоємність освіти; вимоги до системи освіти повинні бути загальними для всіх країн; освіта повинна забезпечувати формування особистості з новим інноваційним типом мислення; після отримання фахової освіти особистість повинна вміти творчо застосовувати отримані знання в професійній діяльності і нести повну відповідальність за прийняте рішення; освіта повинна повністю задовольняти здобувачів; сучасна парадигма освіти повинна бути гуманістичною та особистісно-орієнтованою.

Ключові слова: парадигма, парадигма освіти, підхід, особистість.

Opolska Maryna,

*PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor
of the Department of Social Sciences and Humanities
University of Economics and Entrepreneurship
orcid.org/0000-0002-4777-3487
opolmarie@gmail.com*

Chelombitko Tetiana,

*PhD in Economics, Senior Researcher,
Associate Professor of the Department of Specialized Training
V. N. Karazin Kharkiv National University, Educational
and Research Institute of International Education
orcid.org/0000-0002-5742-8206
t.chelombitko@karazin.ua*

Mirshuk Oleksii,

*PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Social and Humanitarian Disciplines
National Academy of the National Guard of Ukraine
orcid.org/0000-0003-1871-5453
mirshuk23@ukr.net*

Liutko Nataliia,

*PhD in Political Science, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Philosophy
and Social Sciences and Humanities, Khmelnytsky National University
orcid.org/0000-0002-8792-5035
liutkon@khnmu.edu.ua*

Kozachenko Svitlana,

*PhD of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of International Communication
and Political Science, Khmelnytsky National University
orcid.org/0000-0003-1459-202X
kozachenko_sm@ukr.net*

PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF THE MODERN PARADIGM OF EDUCATION

The article deals with the philosophical foundations of the modern paradigm of education. The main interpretations of the concepts of "paradigm" and "paradigm of education" by philosophers and educators are considered. It is determined that a paradigm is a set of scientific achievements, in particular theories, concepts, methods that have

been developed and implemented in a particular field of research in a certain historical period of development. It is substantiated that modern education should be aimed at the development of personality of both individuals and humanity as a whole. It is noted that the modern educational paradigm is a certain standard which prescribes various concepts that are put into practice by scientists. It is found that the formation of the paradigm of modern education is influenced by the modern development of science and technology, based on the fact that education is subject to the modern requirements of society. The emphasis is placed on the spiritual, cultural, competent and humane personality, which, in combination with scientific and technological progress, will ensure the modern development of our country at the economic and European levels. We concluded that the combination of systemic, synergistic, cultural, axiological, anthropological, resource, personal and activity, humanistic, competence and student-centered approaches in the system of modern education will ensure the development and formation of a modern specialist who will be able to quickly and efficiently integrate into the European space. We believe that the combination of these approaches into a single concept of education will ensure: knowledge-intensive education; requirements for the education system should be common to all countries; education should ensure the formation of a personality with a new innovative type of thinking; after receiving professional education, a person should be able to creatively apply the acquired knowledge in professional activities and take full responsibility for the decision made; education should fully satisfy applicants; the modern paradigm of education should be humanistic and personalized.

Key words: paradigm, education paradigm, approach, personality.

Постановка проблеми та її актуальність.

У сучасному світі освіта є одним із важливих елементів світової культури, адже саме освіта відіграє важливу роль при входженні фахівця в професійну діяльність.

Саме з кінця ХХ століття почався активний пошук сучасної парадигми освіти, а точніше методологічних підходів для її розвитку, вдосконалення та впровадження в європейський простір.

З 2005 року Україна стала членом Болонського процесу, який офіційно розпочався ще в 1999 році і передбачає міжурядову співпрацю з реформування вищої освіти у країнах, які є членами Європейського простору вищої освіти. Приєднавшись до Болонського процесу наша держава зобов'язалася реформувати вищу освіту у відповідності до Європейських стандартів та цінностей.

У 2014 році було прийнято Закон України «Про вищу освіту», що стало другим кроком у процесі реформування вищої освіти України. На сьогоднішній день головним завданням вищої освіти є: підготовка висококваліфікованих компетентних фахівців, які будуть дотримуватися принципів свободи та нести повну відповідальність за свій вибір та прийняте рішення; буде свідомими громадянами своєї держави; конкурентоспроможними та мобільними фахівцями.

Саме все вище перераховане вимагає від сучасних науковців та педагогів здійснювати пошук, розробляти та впроваджувати новітні напрямки освітньої практики та конкретні методи організації освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблематики.

Значний внесок у розвиток освітньої системи сучасної України здійснили такі вчені як: Т. Андрущенко (2016), М. Згуровський (2005), І. Зязюн (2004), О. Базалук (2010), Б. Коротаєв (2010). Потрібно зазначити, що деякі вчені досліджували зазначену проблематику в конкретних напрямках, наприклад: Л. Горбунова (2019), І. Добронравова (2003), А. Євтюк (2002) – займалися дослідженням нелінійного підходу в системі освіти; В. Пазенок (2010) досліджував потенціал синергетики в контексті становленні нової світоглядної парадигми освіти.

Мета дослідження полягає у філософському осмисленні сучасної парадигми освіти та визначенні основних підходів і методів для її впровадження.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури дозволив нам виявити, що існує дві дефініції, а саме «парадигма» та «парадигма освіти». Саме тому нами було вирішено проаналізувати кожне з цих понять та визначити зв'язки між ними.

У словнику з філософії термін «парадигма» трактується як сукупність теоретичних та методологічних передумов, що визначають конкретне дослідження, яке втілюється у науковій практиці на цьому етапі (Філософський енциклопедичний словник, 2002).

Американський філософ Т. Кун вважав, що парадигма – це визнані всіма наукові досягнення, які у продовж певного часу формують модель проблеми їх вирішення для наукового

співтовариства, яку слід розглядати не просто як поточну теорію, а у вигляді цілісного світогляду, у межах якого вона існує разом з усіма висновками, здійснення яких завдячується їй; характеризуючи сукупність переконань, цінностей, технічних засобів та виступає теоретико-методологічною моделлю постановки і зразком для розв'язання завдань наукового дослідження (Словник термінів та персоналій, 2020).

О. Огієнко під парадигмою розумів вихідну концептуальну схему, методологічний конструкт, який інтегрує провідні наукові теорії, моделі вирішення проблем, що домінують упродовж певного історичного періоду в науці (Огієнко, 2008).

С. Сисоєва та І. Соколовська зазначають, що парадигма – це інтегровані концептуальні ідеї, які визначають теоретико-методологічні засади дослідження проблем неперервної освіти, а також педагогічні теорії, що свідчать про розвиток педагогічної науки у певний історичний період розвитку суспільства (Сисоєва, Соколовська, 2010).

Отже, розглянувши трактування поняття «парадигма», можемо підсумувати, що парадигма – це сукупність наукових надбань, зокрема теорій, концепцій та методів, які були розроблені і впровадженні в конкретній області досліджень в певний історичний період.

Щодо трактування поняття «парадигма освіти», то його частіше за все використовують в педагогіці. Вчені Н. Батченко та М. Михайліченко, схиляються до думки, що парадигма освіти – це основна ідея або підхід, який використовується для проектування освітніх систем, певна базова модель або стратегія освіти (Батченко, Михайліченко, 2020, с. 31).

Н. Мельник, зосереджує свою увагу на тому, що парадигма освіти – це орієнтація на новий тип гуманістично-інноваційної освіти, її конкурентності в європейському та світовому просторах (Мельник, 2012).

Ми повністю погоджуємося із думкою авторки, і саме тому вважаємо, що серед наукових підходів, які повинні застосовуватися в сучасній освіті є: системний, синергетичний, культурологічний, аксіологічний, антропологічний, ресурсний, особистісно-діяльнісний, гуманістичний, компетентнісний та студенто-центрований підходи. Розглянемо кожний з них та обґрунтуємо свою думку.

Системний підхід передбачає єдність інтеграції і диференціації при домінуванні тенденції до об'єднання, що дозволяє інтегрувати і систематизувати накопиченні знання, долати їх надлишковість, знаходити інваріанти психологічних та педагогічних описів, підвищувати ефективність системних досліджень та процесу навчання, формулювати нові наукові гіпотези, створювати системні описи різних явищ. Системна парадигма освіти поєднує в собі наступні складові: система освіти, система навчання, система виховання; освітні процеси; матеріальні носії педагогічних відношень, система управління освітою й освітніми закладами.

Головним чинником застосування синергетичної парадигми у сучасній науці є синергетичність педагогічного процесу, в якому прослідковуються взаємодії, які саме і досліджує синергетика (теорія сумісної дії, багатоваріативність і невизначеність шляхів розвитку). Застосування синергетичного підходу в освіті передбачає розвиток самоорганізації та управління, навичок планування.

Культурологічний підхід в освіті має на меті пізнання освітнього процесу з позиції культури. Функцією культурологічної парадигми є орієнтація на цілісний розвиток особистісної культури здобувача освіти, а також передбачає розробку та впровадження новітніх теоретико-методологічних підходів задля інтеграції в систему європейської освіти, а саме: педагогічної культури суспільства, професійної культури педагога і студента; культурних цінностей та моделей в вітчизняній та європейській полікультурній освіті; загальнокультурного розвитку особистості.

В філософії та педагогіці культура розглядається не в аспекті зовнішньої та внутрішньої культури особистості, а в глибинних зв'язках, залежності, закономірностях взаємодії та внутрішньої єдності освіти і культури. Культурологічний процес становлення та розвитку особистості в освіті проходить в трьох основних напрямках:

- засвоєнні норм і цінностей – тобто соціалізації людини в освітньому середовищі;
- розвитку особистості – засвоєнні нових способів мислення і діяльності;
- створенні власного образу, засвоєнні культурних контекстів.

Саме сучасна освіта сприяє культурному розвитку та саморозвитку особистості здобувача вищої освіти в заданому соціальними цілями культурному середовищі.

Аксіологічний підхід сучасної освіти направлений на розвиток життєвих цінностей у студентів. Адже в останні роки у суспільстві збільшився інтерес до вивчення людини як неповторної особистості, яка постійно взаємодіє із оточуючим світом, несе добро у суспільство і є гуманною.

Як вважав Г. Олпорт, що саме впровадження аксіологічного підходу в освітній процес дозволить вирішити складну проблему трансформації у молодого покоління «категорії знання» в «автономні категорії значущості». Для цього вчений вважав доцільним розробляти педагогічні методи і засоби, які могли б створювати перехід звичок і вмінь «із зовнішнього пласту» особистості в саму систему «Я», а саме на рівень стійких інтересів та потреб людини, які не потребують підкріплення зі сторони інших (Олпорт, 1998).

Антропологічний підхід в сучасній освіті має на меті змінити методологічну орієнтацію вищої освіти з формування особистості на її розвиток і саморозвиток. Саме це вимагає від сучасних педагогів зосередження уваги на осмисленні природи, її внутрішнього світу і на закономірних зв'язках цього світу з усіма зовнішніми впливами.

Антропологічний підхід в освіті визначається як системне використання даних усіх наук про людину та їх урахування при побудові та здійсненні педагогічного процесу (Аносов, 2002, с. 46).

Ресурсний підхід в освіті акцентує свою увагу на тому, що людина одночасно є фізичною істотою і соціальною. Вона приймає участь у політичних, економічних, організаційних стосунках і паралельно формується як особистість, постійно розвивається та вдосконалюється. Все це вимагає враховувати в освітньому процесі ресурсів (засобів, які є необхідними для реалізації запланованих дій), що забезпечують і безпосередньо впливають на ефективність виховання, навчання та саморозвиток особистості.

Ресурсний підхід в сучасній освіті забезпечується з допомогою стимулювання особистості до проявлення нею активності в самореалізації

з допомогою здібностей, інтересів, мотивів, цілей і підтримки з боку оточуючих; особистісного орієнтування освіти – постановки завдань і розв'язання професійних проблем, які будуть забезпечувати розвиток і саморозвиток особистості з урахуванням її особистісних якостей (Чаплигін, 1999).

Особистісно-діяльнісний підхід в сучасній освіті є одним із ключових методологічних принципів дослідження, вивчення та організації педагогічного процесу у вищій школі, який орієнтований на розвиток та саморозвиток особистісних властивостей та якостей здобувача освіти. Так як головним поняттям у цьому підході є особистість, то потрібно зазначити, що особистість з точки зору філософії – це аспект внутрішнього світу людини, який характеризується унікальністю і відкритістю, що реалізується в самопізнанні та самостворенні людини, а також об'єктивізується в артефактах культури (Лозова, 2000).

В психології особистість трактується як певне поєднання психічних, включаючи психофізіологічні й соціально-психологічні властивості: спрямованість (потреби, мотиви, інтереси, світогляд, переконання), риси темпераменту і характеру, здібності, особливості психічних процесів (відчуття, сприймання, мислення, пам'ять, увага, уява) та емоційно-вольової сфери (Пехота, 2006, с. 42).

Але головне положення в структурі особистості належить її соціальній сутності, а саме світогляду, цінностям, потребам, інтересам, ідеалам, установкам, цілепокладанням та етичним якостям. Саме тому в процесі розвитку сучасної освіти відбувається зміна мети виховання й навчання, основою якої виступає не сукупність знань, умінь і навичок, а вільний розвиток особистості (Гончаренко, 1997).

Одним із найактуальніших, на наш погляд, підходів в сучасній освіті є гуманістичний. Згідно нього, людина визначається як найвища цінність, надається пріоритетність її правам на вільний розвиток і на повноцінну реалізацію здібностей та інтересів, а головним завданням викладача є надати допомогу здобувачу освіти в розвитку його потенціалу і забезпеченні оптимального, з позицій задоволення особистісних та державних інтересів, професійного і життєвого самовизначення особистості (Савченко, 2012, с. 220).

Потрібно зазначити, що гуманістична парадигма освіти базується саме на методологічному підході, в який закладено філософію довіри людській природі, яка стверджує позитивну і конструктивну сутність людини, закладену у вигляді потенціалу. Все це передбачає перш за все повагу до особистості, розуміння її цінності та цінностей, визнання унікальності та неповторності, права на вільний розвиток і прояв власних здібностей (Савченко, 2012, с. 221).

Ще одним із найактуальніших на сьогоднішній день підходів, на якому базується вища освіта в Україні є компетентнісний. В сучасній освіті компетентнісний підхід визначається як спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових і предметних компетентностей особистості, які вона буде використовувати під час професійної діяльності. Використання компетентнісного підходу в системі вищої освіти дає змогу значною мірою реалізувати особистісно-орієнтований, діяльнісний і практико-зорієнтований підходи в навчально-виховному процесі, оскільки виділення компетентностей у змісті освіти визначає орієнтири у відборі тих знань і навичок, які є найбільш значимими для формування ціннісних орієнтацій і які будуть реалізовуватися в житті особистості (Мілорадова, Шевченко, 2020, с. 233–237).

Останній підходом, який ми вважаємо актуальним у сучасній парадигмі освіти – це студентоцентрований підхід. Саме він передбачає перехід від традиційного навчання до студентоцентрованого, що зміщує увагу з передачі знань на активну освітню діяльність студента. З допомогою такого підходу в освіті відбувається індивідуальний розвиток студента і підвищується його мотивація, здійснюється самоаналіз. Таке спрямування освітньої діяльності забезпечує створення умов для особистісного розвитку здобувача освіти та його професійних якостей для успішної професійної діяльності в майбутньому.

Отже, на основі проведеного дослідження з поставленої нами проблематики хотілося б зазначити наступне, що освіта, яка була раніше і сучасна освіта має на меті здійснювати розвиток особистості і суспільства загалом. Сучасна освітня парадигма – це певний стандарт, в якому прописані різні концепції,

які втілюються на практиці. Формування парадигми сучасної освіти відбувається під впливом сучасного розвитку науки і техніки, адже саме освіта підпорядковується сучасним вимогам суспільства. Саме тому, на нашу думку, поєднання духовної, культурної, компетентної, гуманної особистості в поєднанні з науково-технічним прогресом забезпечить сучасний розвиток нашої держави на економічному та європейському рівнях.

Висновок. Отже, все вище викладене дозволяє нам констатувати, що філософські основи сучасної парадигми мають певні труднощі, щодо визначення і осмислення методологічних підходів в освітній галузі. Ми вважаємо, що поєднання системного, синергетичного, культурологічного, аксіологічного, антропологічного, ресурсного, особистісно-діяльнісного, гуманістичного, компетентнісного та студентоцентрованого підходів в системі сучасної освіти забезпечить розвиток та формування сучасного фахівця, який буде здатен швидко та якісно інтегруватися в європейський простір. Також вважаємо, що поєднання саме цих підходів в єдину концепцію освіти дозволить забезпечити:

- наукоємність освіти – тобто за своєю метою та змістом вона повинна бути єдиною для всіх;
- вимоги до системи освіти повинні бути загальними для всіх країн, це забезпечить процес мобільності, підвищення професійного рівня розвитку та обмін досвідом;
- освіта повинна забезпечувати формування особистості з новим інноваційним типом мислення, яка буде здатна опрацьовувати значний об'єм інформації та опановувати новітні технології;
- після отримання фахової освіти особистість повинна вміти творчо застосовувати отримані знання в професійній діяльності і нести повну відповідальність за прийняте рішення;
- освіта повинна повністю задовольняти здобувачів;
- сучасна парадигма освіти повинна бути гуманістичною та особистісно-орієнтованою, яка буде спрямована на формування і розвиток особистості; яка здатна вільно дискутувати, а за потреби і критикувати; яка буде постійно займатися саморозвитком та володіти навичками саморефлексії.

Список використаних джерел:

1. Андрущенко Т. В. (2016). Ціннісна палітра європейського простору освіти (український вимір). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*, 4 (49), 107–113.
2. Аносов І. П. (2002). Антропологічний підхід як детермінанта сучасних освітніх змін. *Пост методика*, 7/8.
3. Базалук О. (2010). Філософія освіти: її роль та місце в системі філософського знання. *Філософські обрії*, 23, 187–200.
4. Батченко Н., Михайлініченко М. (2020). Еволюція освітніх парадигм у сучасному дискурсі. *Освітологія*, 9, 29–37.
5. Гончаренко С. (1997). Український педагогічний словник. Київ: Либідь.
6. Горбунова Л. В. (2019). Освіта для стійкого розвитку: до питання про концепти та методологію. *Філософія освіти – Philosophy of Education*, 1 (24), 52–78.
7. Добронравова І. С. (2003). Філософія науки і синергетика освіти. *Вища освіта України*, 2, 13–18.
8. Євтодюк А. В. (2002). Синергетичні засади моделювання освітніх систем: автореф. дис. ... канд. філос. наук: спец. 09.00.03. Київ.
9. Згуровський М. (2005). Шлях до інформаційного суспільства – від Женеви до Тунісу. *Дзеркало тижня*, 34 (562), 4–6.
10. Зязюн І. (2004). Людські якості є основоположними. *Професійно-технічна освіта*, 1, 15–16.
11. Педагогічна філософія (2010): колективна монографія / Б. І. Коротяєв, В. С. Курило, С. В. Савченко. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка».
12. Лозова В. І. (2000). Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів. Харків: «ОВС».
13. Мельник Н. І. (2012). Гуманістична парадигма освіти як умова ефективної організації інклюзивної освіти в Україні. *Вісник психології і педагогіки*, 9.
14. Мілорадова Н. Е., Шевченко В. В. (2020). Компетентнісний підхід як методологічна основа дослідження професійної компетентності особистості. *Габітус*, 16, 233–237.
15. Огієнко О. І. (2008). Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах: монографія. Суми: Елада.
16. Пазенок В. (2010). Домінанти духовно-практичного світу мислителя. *Філософські діалоги*, 4 (1), 22–29.
17. Пехота О. М. (2006). Особистісно орієнтоване навчання: підготовка вчителя. Миколаїв: «Іліон».
18. Савченко О. П. (2012). Вища педагогічна освіта України: актуальність інтеграційних процесів. *Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. праць*, 10, 217–224.
19. Сисоєва С. О., Соколовська І. В. (2010). Проблеми неперервної професійної освіти: тезаурус наукового дослідження. Київ: Видавничий Дім «ЕКМО».
20. Філософія (2020): словник термінів та персоналій / В. С. Бліхар та ін. Київ: КВІЦ.
21. Філософський енциклопедичний словник (2002): енциклопедія. НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди / голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис.
22. Чаплигін О. К. (1999). Творчий потенціал людини: від становлення до реалізації / соціально-філософський аналіз: монографія. Харків: Основа.
23. Олпорт Г. В. Личность в психологии. Москва: «КСП+»; Санкт-Петербург: «Ювенкта».

References:

1. Andrushchenko T. V. (2016). Tsinnisna palitra yevropeiskoho prostoru osvity (ukrainskyi vymir) [Value Palette of the European Education Area (Ukrainian Dimension)]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Dragomanova. Seriiia 12. Psykholohichni nauky – Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Series 12. Psychological sciences*, 4 (49), 107–113 [in Ukrainian].
2. Anosov I. P. (2002). Antropolohichni pidkhdid yak determinanta suchasnykh osvitynikh zmin [Anthropological Approach as a Determinant of Modern Educational Changes.]. *Post metodyka – Post methodology*, 7/8 [in Ukrainian].
3. Bazaluk O. (2010). Filosofiia osvity: yii rol ta mistse v systemi filososfskoho znannia [Philosophy of Education: Its Role and Place in the System of Philosophical Knowledge]. *Filosofski obrii – Philosophical horizons*, 23, 187–200 [in Ukrainian].
4. Batchenko N., Mykhailinichenko M. (2020). Evoliutsiia osvitynikh paradyhm u suchasnomu dyskursi [The evolution of educational paradigms in contemporary discourse]. *Osvitolohiia – Education*, 9, 29–37 [in Ukrainian].
5. Honcharenko S. (1997). Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

6. Lozova V. I. (2000). Tsilisnyi pidkhd do formuvannia piznavalnoi aktyvnosti shkoliariv [A holistic approach to the development of students' cognitive activity]. Kharkiv: «OVS» [in Ukrainian].
7. Dobronravova I. S. (2003). Filozofia nauky i synerhetyka osvity [Philosophy of science and synergy of education]. *Vyscha osvita Ukrainy – Higher education of Ukraine*, 2, 13–18 [in Ukrainian].
8. Ievodiuk A. V. (2002). Synerhetychni zasady modeliuвання osvity [Synergetic principles of modeling educational systems]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
9. Zghurovskiy M. (2005). Shliakh do informatsiinoho suspilstva – vid Zhenevy do Tunisu [The path to the information society – from Geneva to Tunisia]. *Dzerkalo tyzhnia – Mirror of the Week*, 34 (562), 4–6 [in Ukrainian].
10. Ziaziun I. (2004). Liudski yakosti ye osnovopolozhnymy [Human qualities are fundamental]. *Profesiino-tekhnichna osvita – Vocational education and training*, 1, 15–16 [in Ukrainian].
11. Pedagogichna filozofia [Pedagogical philosophy] (2010): kolektyvna monohrafiia / B. I. Korotiaiev, V. S. Kurylo, S. V. Savchenko. Luhansk : Vyd-vo DZ «LNU im. Tarasa Shevchenka» [in Ukrainian].
12. Melnyk N. I. (2012). Humanistychna paradyhma osvity yak umova efektyvnoi orhanizatsii inkluzyvnoi osvity v Ukraini [Humanistic paradigm of education as a condition for effective organization of inclusive education in Ukraine]. *Visnyk psykholohii i pedagogiky – Bulletin of Psychology and Pedagogy*, 9 [in Ukrainian].
13. Miloradova N. E., Shevchenko V. V. (2020) Kompetentnisnyi pidkhd yak metodolohichna osnova doslidzhennia profesiinoi kompetentnosti osobystosti [Competence-based approach as a methodological basis for the study of professional competence of an individual]. *Habitus – Habitus*, 16. S. 233–237 [in Ukrainian].
14. Ohienko O. I. (2008). Tendentsii rozvytku osvity doroslykh u skandinavskykh krainakh [Trends in the development of adult education in the Scandinavian countries]: monohrafiia. Sumy: Elada [in Ukrainian].
15. Piekhota O. M. (2006). Osobystisno oriietovane navchannia: pidhotovka vchytelia [Person-centered learning: teacher training]. Mykolaiv: «Ilion» [in Ukrainian].
16. Pazenok V. (2010). Dominanty dukhovno-praktychnoho svitu myslytelia [Dominants of the spiritual and practical world of the thinker]. *Filosofski dialohy – Philosophical dialogues*, 4 (1), 22–29 [in Ukrainian].
17. Savchenko O. P. (2012). Vyscha pedagogichna osvita Ukrainy: aktualnist intehratsiinykh protsesiv [Higher Pedagogical Education in Ukraine: Relevance of Integration Processes]. *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu – Humanization of the educational process*, 10. S. 217–224 [in Ukrainian].
18. Sysoieva S. O., Sokolovska I. V. (2010). Problemy neperevnoi profesiinoi osvity: tezaurus naukovooho doslidzhennia [Problems of continuing professional education: a thesaurus of scientific research]. Kyiv: Vydavnychiy Dim «EKMO» [in Ukrainian].
19. Filozofia (2020): slovnyk terminiv ta personalii [Philosophy: a glossary of terms and personalities] / V. S. Blikhar ta in. Kyiv: KVITs [in Ukrainian].
20. Filozofskiy entsyklopedychniy slovnyk (2002). [Philosophical encyclopedic dictionary]: entsyklopediia. NAN Ukrainy, In-t filozofii im. H. S. Skovorody / holov. red. V. I. Shynkaruk. Kyiv: Abrys [in Ukrainian].
21. Chaplyhin O. K. (1999). Tvorchyi potentsial liudyny: vid stanovlennia do realizatsii / sotsialno-filozofskiy analiz [Human creative potential: from formation to realization / socio-philosophical analysis]: monohrafiia. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].
22. Olport G. V. (1998). Lichnost' v psikhologii [Personality in psychology]. Moskva: «KSP+»; Sankt-Peterburg: «YuvenktA» [in Russian].